

עם ישראל שוב בצרה. מדוע? ובמה יושע?

עדכון: כה תשרי תשס"א, ח כסלו תשס"ב

פרק שני

גורמים סמויים יותר, **יסודיים וחשובים יותר** להבנת סבות הפורעניות שבאו עלינו, ולהתמדת מצבנו הקשה בארץ כיום. ודרכים לסילוקם ולתיקון דרכנו לפני ה'.

נתבסס על קביעות חז"ל שחקרו את סיבות חורבן שילה, בית ראשון ובית שני שהובאו בפרק הקודם. נתבונן שוב בתלמוד הירושלמי מסכת יומא ד' עמ' ב:

'מצאנו שלא חרבה שילה אלא שהיו מבזים את המועדות ומחללין את הקדשים. מצאנו שלא חרב הבית בראשונה, אלא שהיו עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ושופכי דמים, אבל בשני, מכירין אנו אותם שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצוות ובמעשרות וכל וסת (וסת=הרגל) טובה היתה בהן, אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חנם. וקשה היא שנאת חנם שהיא שקולה כנגד עבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים'.

נבחן אסונות שפקדונו בתקופות שונות שבהן היו בני עמנו יגיעין בתורה וזהירים במצוות, וניווכח ששינאת חנים לא רק שקולה כנגד עבודת אלילים, גילוי עריות ושפיכות דמים, אלא ששינאת חנים היא תוצר ומלווה של תפיסת עולם אלילית-חמרנית אשר, במוקדם או במאוחר, מובילה גם לשפיכות דמים ולגילוי עריות.

נתחיל במושגים האליליים שחדרו ליהדות אירופה בהשפעת הנצרות הקטולית, מסיבות שתידונה בהמשך, ואשר פילגו את העם וגרמו לשינאת חנים קשה. על קביעת רמב"ם בהלכות תשובה ג, ז:

'חמשה הנקראים מינים... והאומר שיש שם רבון אחד אבל גוף בעל תמונה'

תקף אותו רבי אברהם בן דוד (ראב"ד), הנחשב אחד מגדולי הפוסקים, וכתב:

'למה קרא לזה מין, וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה, לפי שראו במקראות, ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות'.

לדברי ראב"ד 'כמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה' (שרבון העולם אחד, אבל הוא גוף בעל תמונה), וקובע שהם 'גדולים וטובים ממנו' כלומר **מרמב"ם**, (ואין לקבל את נסיון הכס"מ לפרש את התיבה 'ממנו' בצורה אחרת).

על **העובדה ההיסטורית שרבנים רבים האמינו בגשמות הבורא**, כתב הרב שמואל תנחום רובינשטיין, מפרש משנה תורה בהוצאת מוסד הרב קוק:

'דעה זו של רבנו, שאין לבורא תמונה ולא דמות הגוף עוררה התנגדות רבה בעולם הרבנים, ויש שרצו לגנוז את "ספר המדע" בגלל זה'.

מזעזע שבנושא יסודי כל כך של שלילת גשמות הבורא, לא רק ראב"ד חלק על רמב"ם, אלא **'העולם הרבני באירופה הקתולית'**. ובגלל קביעת רמב"ם זו, ביקשו לגנוז את ספר המדע. רמב"ן נחלץ להגן על דעת רמב"ם השוללת את גשמות הבורא, וכתב מכתב תקיף לבטל את טעונו הזוממים, בין היתר טען:

'כל הגאונים בחבוריהם וכל חכמינו הקדמונים בפיוטיהם בספרד-- הכל יחשבו את הנוטה מזה (מהאמונה ש"אין למעלה צורה ותבנית") כהולך אחר ההבל... וכל הסובר על הבורא שיש לו צלם, דמות ואיברים - אין לו אלוה כלל'.

במורה נבוכים בחלק א בפרק לו, כתב רמב"ם **שייחוס גשמות לבורא, חמור אף מעבודה זרה**. ואלה דבריו (בתרגום מיכאל שורץ, בהוצאת אוניברסיטת תל-אביב):

לכן דע לך, אתה, שכאשר אתה מאמין בהגשמה או במצב ממצבי הגוף, הרי אתה **מקנא ומכעיס וקודח** **אש חמה ושונא ואויב וצר, חמור בהרבה מעובד עבודה זרה**.

אם עלה בדעתך שלמאמין בהגשמה יש צידוק כיון שחונך עליה או בשל בורותו וקוצר השגתו - יהיה עליך לחשוב אותו דבר לגבי **עובד עבודה זרה** שהרי אינו עובד אלא בגלל בורות או בגלל חינוך, **מנהג אבותיהם בידיהם**. אם תאמר "פשוט הכתוב מפיל אותם לדעה כוזבת זו", דע לך אפוא כי רק דמיונות ותפישות לקויות גרמו לעובד עבודה זרה לעבוד אותה. **לכן אין צידוק למי שאינו מקבל מבעלי האמת בעלי-העיון**, אם אין הוא מסוגל לעיון. **כי איני רואה כופר במי שאינו מוכיח* את שלילת הגשמות, אבל אני רואה כופר במי שאינו מאמין בשלילתה**. מה גם, שמצוי הפירוש של **אונקלוס** והפירוש של **יונתן בן עוזיאל**, עליהם השלום, המרחיקים מן ההגשמה באופן מירבי...

* מי שאינו מוכיח - הכוונה מי שאינו מסוגל להוכיח את שלילת הגשמות, הוא צריך לקבל את שלילתה מבעלי העיון.

מיותר לציין ששלילת גשמות הבורא, הינה יסוד באמונה בבורא העולם, כאמור בתורה ובדברי חז"ל והגאונים. ההתנגדות לקביעת רמב"ם זו ואחרות, הנוגעות לעבודה זרה מוכיחה באיזה שפל רוחני היה העולם הרבני באותו זמן באירופה. היהודים היו תחת השפעת הנצרות לא רק ביחסם גשמות לבורא, אלא בקבלם הרבה אמונות שקר וכזב שהיו ועודן מקובלות על הקתולים, ושהן עיקר עבודה זרה וענפיה, כפי שיפורט בהמשך.

אולם במקום לקבל את דעת רמב"ם, שללא ספק היה משכמו ומעלה, גם בין 'בעלי האמת בעלי העיון', גברה התנגדות רוב הרבנים לרמב"ם, למשנה תורה ולספר מורה נבוכים מהסיבה **המוצהרת** שרמב"ם קבע שהמאמין בגשמות הבורא הוא מין, וגם מסיבות **נוספות סמויות** יותר, שתפורטנה בהמשך. מענין לציין את דברי רמב"ם על עוותי המחשבה של המאמינים בריבוי רשויות. בפתח אגרת תחית המתים, כתב:

'כאשר כוון אדון הנביאים להודיענו בדבר ה' יתברך, **שהוא אחד ואין שני לו**, ולהסיר מנפשותינו הדעות הנפסדות אשר האמינום המישניים (דואליסטים - המאמינים בשתי רשויות) אמר, מבאר לזאת הפינה (כהסבר ליסוד זה), 'שמע ישראל יי אלוהינו יי אחד'. **והביאו** (כנראה שכוונתו כאן לנוצרים) **ראיה מזה הפסוק על האל שהוא שלושה**, ואמרו: אמר יי ואמר **אלהינו** ואמר יי הרי שלושה שמות. ואמר אח"כ 'אחד' ראיה שהם שלושה והשלושה אחד, וחלילה לאל!

הקתולים התבססו על פסוק **ייחוד** ה' לביסוס אמונתם האלילית **ברבוי** רשויות, אך גם יהודים נתפסו לדרכי חשיבה דומות. המקובלים המאמינים בעשר ספירות, טענו שהעשר הן אחת, כפי שטענו הקתולים שהשלושה הם אחד.

התפתחה שינאת חינוס קשה של המאמינים בגשמות את שולליה, ההולכים לפי דעת חז"ל כפי שייצגה רמב"ם, במשנה תורה. את המצב המזעזע תאר רבי דוד קימחי (רד"ק) גדול חכמי הדור, במכתב לר' יהודה בן אלפכא"ר, הנמצא בספר 'קובץ תשובות רמב"ם ואגרותיו, ליפסיה, בחלקו השלישי 'אגרות קנאות', וכך נאמר בעמ' 3:

'...ונחנו מה לא עליהם תלונותינו כי אם עליכם. **ואם נשים התלמוד בינינו וביניכם ידענו כי נצדק וממנו נוכיחכם**. ונערכה לעיניכם. ואנחנו המחזיקים בדת. סומכין על דברי רז"ל לעמוד בלי לב ולב. משכימין ומעריבין בבית אל.

עומדים באימה וברעדה כאשר בישראל. מדקדק בדברי סופרים. אשר הדת מורים. לא כדברי המורים. דורשי ההגדות. כמשמע החקים והעדות. להיותם עם השכל אחוזות. ולחכמה נרמזות. **כאשר הורונו קדמוניו הגאונים. כמו רבינו שרירא ורבינו האי. ורבינו יצחק אלפסי ושאר הגאונים**. עמודי עולם ומצוקי ארץ.

ומפיהם אנו חיים ועל דבריהם אנו סומכים בדברי ההגדה **לא על זולתם**. ירשנו ירושת אברהם אבינו שהעיד עליו הש"י שמו 'למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו'. בתינו פתוח לרוחה. לכל עובר אורח ומבקש מנוחה. יגיעים בתורה בימים ובלילות. מפרנסים עניים בצנעה. עושי צדקה בכל עת ובכל שעה. גם יש בינינו מקדישי ספרים. לבני עניים החסרים. ונותני שכר הלימוד. במקרא ובתלמוד.

העל אלה יאמר עובר על דת? חלילה חלילה לכם. ואתה וריעיך ידעתי כי אין כפיכם לבבכם. כי חכמים אתם ובני עליון כולכם.

שינאה זו הביאה לרדיפת ההולכים לפי משנה תורה ומסירתם לכמרים ככופרים שיש לבערם. בזעם רב כתב על ר' יונה גירונדי אשר 'שלח ידו ביהודים' ופנה לכמרים ובקשם ל'בער' לא רק את ספר המדע ואת

מורה נבוכים שכתב רמב"ם, אלא גם את ההולכים לפיו, כי, לדעתו, הם כופרים הראויים לביעור, כמו כופרי הנוצרים, ואלה דבריו בהמשך אותו מקור:

'...ולא באתי לקטרג עמך ולהתוכח, אבל להודיעך אשר בחרת בו* וקראתו צדיק וחכם ותמים והנה הוא רשע וסכל. כי יצא לתרבות רעה והשחית את דרכו ונעשה - מלשין ומוסר, וסופו הוכיח על תחלתו. יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו. כי בראותו כי רבני צרפת נטשוהו. ולסכל חשבוהו. ומעיד עדות שקר ידעוהו. והוא שב עד הפסילים. ולעובדי אלילים. ויתן להם וישמעו לו לעזרו על אשר שלח ידו ביהודים. ויקרא תחלה לכל הצעירים היחפים ויאמר להם ראו כי בני עמנו רובם מינים וכופרים, כי נפתו לדברי רבינו משה ממצרים (הכוונה לרמב"ם) אשר כתב ספרי מינות. ואתם מבערים את המינים שלכם, בערו את שלנו. וצוו לשרוף את הספרים ההם והם ספר המדע וספר מורה. ולא נח לבבו הערל וידבר אל הדורשים הם הפרידיקאדוריים"ש ואל הכמרים הגלחים כדברים האלה, עד שהגיעו הדברים אל הקרדינאל"ל עד אשר היו היהודים במונפליי"ר והנלוים אליהם בסכנה גדולה וללעג וקלס בפי הגויים, ויצאה הדבה הרעה מעיר לעיר ואמרו ראו כי אבדה תורת היהודים כי נעשו שתי כתות עליה ואין תורה אלא תורתנו. ועתה ראה גם ראה העל אלה תתאפק אתה ורעך הנשיאים הרמים. הירשע לעזור ולשונא יי תאהב?

חלילה חלילה לזרע הנשיא הגדול אביך להיות ידו עם מרעים. ולחזק ביד רשעים.

(ר' דוד קמחי לר' יהודה הרופא, בחלק השלישי של קובץ תשובות רמב"ם בדפוס ליפסיה, קנה חכמה כי טוב מחרוץ לפ"ק עמ' 4).

* הכוונה לר' יונה גירונדי

על הפסוק בשמות ב, יד:

ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו, הלהורגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר, אכן נודע הדבר.

מביא רש"י את מדרש תנחומא:

אכן נודע הדבר, נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל שבעין אומות להיות נרדים בעבודת פרך, אבל רואה אני שהם ראויים לכך.

וכך פסק רמב"ם בהלכות תשובה ג, כב [יב]:

שנים הם המוסרין: המוסר חברו ביד גויים להורגו או להכותו, והמוסר ממון חברו ביד גויים או ביד אנס שהוא כגוי--שניהן, אין להן חלק לעולם הבא.

כמו לפני חורבן בית שני, היו מתנגדי רמב"ם מדקדקים במצוות, אך נגועים בשינאת חינם שבגללה פנה ר' יונה גירונדי לכמרים הקתולים ובקשם לבער את ספרי המינות שהם ספר המדע וספר מורה נבוכים שכתב 'רבנו משה ממצרים (רמב"ם)'. בקשתו נעשתה הכמרים שרפו את ספר המדע ואת ספר מורה נבוכים. אך לא הסתפקו בכך, הם שרפו גם את התלמוד.

טוענים היום שר' יונה גירונדי ראה בשריפת התלמוד עונש על שריפת ספרי רמב"ם, אם אכן חשב כך צדק, ויש אומרים שחזר בתשובה. אך גם אם נכון הדבר לגביו, אינו נכון לגבי שאר מחרחרי השינאה, הם לא רצו לראות בשריפת ספרי רמב"ם והתלמוד תוצאה של הנאצות שיש באמונה בגשמות הבורא המביאה הרס על הנגוע בה, ובשינאת החינם להולכים בדרך האמת לפי משנה תורה. לכן נמשכה השינאה, שהייתה, כביכול, לשם שמיים, וכאמור נתבקשו הכמרים לבער לא רק את ספרי 'המינות', אלא גם את 'המינים' ההולכים לפי משנה תורה. לא פלא שבאה על הקהילות הנגועות בשינאת חינם זו, פורענות קשה. הן נהרסו על ידי הקתולים בתקופת המגפה השחורה. לו קבלו אנשי קהילות אלה את דעת חז"ל ודוברם רמב"ם, שבגלל נאצות באו עליהם הפורענויות, היו יכולים להכיר שבאו עליהם בגלל באמונותיהם האליליות ושינאת החינם ולשוב לדרך האמת. ואז, לפי דעת חז"ל, היו ניצלים. אך הם לא בדקו את עצמם ולא תיקנו את דרכם, שינאת החינם נמשכה ולכן סביר, לפי דעת חז"ל, שהיא שגרמה שהוסיף להם ה' מאותן פורענויות, בחמת קרי", את פרעות המגיפה השחורה ואחריה את האינקוויזיציה.

ויש להדגיש שלדעת חז"ל ודוברם רמב"ם, כל צרה שבאה על הציבור, היא בגלל נאצות אותו ציבור. וכיוון שהתנהגות הציבור ומניעיו ידועים, ניתן לגלות את נאצותו, לשוב מהן ולמנע המשך הצרות. לא כך לגבי צרות הבאות על הפרט, לא נכון לקבוע שעשרת הרוגי מלכות וחנה ושבעת בניה מתו בעוונם, כמו שאין להבין מדוע סובלים ונספים ילדים שאינם בני עונשים. רמב"ם טוען שאין ביכולתנו להבין כיצד פועלת

מידת הצדק של ה' בעולם, אך עלינו להיות בטוחים שהיא פועלת(6). ולמרות שנאמר גם לגבי צרה הבאה על הפרט, שעליו לפשפש במעשיו, ולנקותם מכל חטא, הדבר אמור על האדם לגבי עצמו. אך אין לשום אדם זכות לייחס את סבל הזולת לחטאיו, כך עשו חברי איוב, ונזף בהם ה' על כך. זאת לגבי הפרט, אך אם באה צרה על הציבור, הרי היא בודאי בגלל נאצות אותו **ציבור**, כפי שהתבאר בהלכות תעניות.

כאמור, היתה הסיבה **המוצהרת** לבקשת הרבנים לגנוז את ספר המדע וספר מורה נבוכים קביעת רמב"ם, שהמאמין בגשמות הבורא הוא מין ולכן אין לו חלק לעולם הבא. הרבה רבנים, ביחוד המקובלים שבהם, האמינו בריבוי רשויות (1) ובגשמות הבורא, וראו עצמם נפגעים מקביעת זו של רמב"ם. אך היו סיבות נוספות לרצון לגנוז את ספר המדע.

בגלל הנוחיות לעשות את התורה קרדום לחפור בו, הטעו הרבנים באירופה את עצמם שהם עושים זאת לשם שמים, שאם יהא הרב טרוד לבקש פרנסה, לא יוכל להקדיש עצמו ללמוד תורה ואם אין גדיים אין תישים וכדומה. רמב"ם היה אחד מחכמי ישראל הבודדים, בגולה, ששלל כל חריגה מדעת חז"ל **בכלל**, ואת היתר ההנאה מהתורה, **בפרט**, ובחריפות רבה, וכך כתב בספר המדע בהלכות תלמוד תורה ג, ט-יא:

כל המשים על ליבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם וביזה את התורה וכיבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה.

דעת חז"ל זו שהביא רמב"ם בספר המדע היתה לצנינים בעיני פוסקים שלא עשו מלאכה והתפרנסו מצדקה. לא פלא שפוסקים אלה בקשו לגנוז את ספר המדע והביאו לשריפתו. כדי לערער את סמכות רמב"ם ולהקל עליהם להתעלם מפסיקתו חלקו עליו. קל להוכיח שבכל המחלוקות על חישובי רמב"ם בהלכות קידוש החודש או בעירובין, צדק רמב"ם. גם בכל יתר המקומות שחלקו אפשר להוכיח, כמעט בלא יוצא מן הכלל, שצדק רמב"ם. תובאנה דוגמאות לכך בפרקים הבאים.

כדי לעגן את ערעור סמכות רמב"ם, טבעו את האימרה 'אין פוסקים כרמב"ם'. אולם יוכח שרמב"ם עלה ביושרו, בעומק וביושר חשיבתו, בידע התורה והמדע על כל אלה שחלקו עליו. נזכיר שוב את דברי רבי מנחם ברבי שלמה לבית מאיר (המאירי), אחד מגדולי ישראל, שהחשיב מאד את רמב"ם, כינהו 'גדולי המחברים' והביא את דעתו בעקביות בחיבורו בית הבחירה. וכך כתב על משנה תורה של רמב"ם, בהקדמתו לבית הבחירה בכרך ברכות עמ' כה:

'...עד שיודע הכל הלכות בשלמות, חבור כולל ושלם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, לפניו לא היה כן מחבורי הגאונים והרבנים מסדר כל הענינים בחכמת התלמוד, איש על דגלו בסדור מתוקן ושלם כמוהו ואחריו לא יהיה כן,....'

אפשר להראות שרבים מהחולקים על רמב"ם לא חלקו מתוך רצון להגיע לאמת, אלא כדי להתיר להם איסורים חמורים, כמו איסור ההנאה מהתורה ואיסורים הכרוכים בעבודה זרה, כמו אסטרולוגיה (האמונה שיש לכוכבים השפעה על 'גורלי' האדם, ולדעת רמב"ם העיסוק בה בגדר עבודה זרה), כשפים למיניהם והגדת עתידות, שבאמונה בהם, שגו גם מי שנחשבים גדולי ישראל כמו הרמב"ן, רשב"א ועוד רבים ביחוד המקובלים, עד ימינו.

ולמה שגו כי בקבלת טובת הנאה אסורה, יש משום קבלת שוחד, והשוחד גורם לסמיות הלב כלומר לעיוורון החשיבה. כפי שנאמר בתורה:

ושוחד, לא תיקח: כי השוחד יעוור פיקחים, ויסלף דברי צדיקים.
שמות כג,

ופרשו חכמים בתלמוד במסכת כתובות קה, א-ב:

אפילו חכם גדול ולוקח שוחד, אינו נפטר מן העולם בלא **סמיות הלב** (עיוורן [החשיבה]). ויסלף דברי צדיקים: אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא **טירוף דעת**.

ומסביר את דבריהם המהר"ל:

'יעור עיני חכמים' - **שלא תעלה על דעתו הסברה הנכונה**.

יוסלף דברי צדיקים' - שאפילו יעוררו על הדברים הצודקים, יסלפם.

לכן לא קבלו רוב הפוסקים את דברי רמב"ם הצודקים בהלכות תלמוד תורה, בהלכות עבודה זרה ובהלכות רבות אחרות, שלא היו נוחים להם, למרות שעוררו על הדברים הצודקים.

אפשר להראות שה'היתר' להנות מהתורה היה ביסוד הצרות השונות שפקדונו, גרם לנו וגורם לסמיות הלב שהביאה ומביאה לחילול ה', בזוי התורה וכיבוי מאור הדת, כפי שצפו חז"ל ומביא דברם רמב"ם. לכן ראוי הנושא לדיון המפורט שלפנינו שענינו:

חומרת איסור הנאה מהתורה שגורמת חילול ה', בזוי התורה וכבוי מאור הדת, לעומת קידוש ה', כיבוד התורה והגברת מאור הדת שיש בהקפדה על פסיקת חז"ל ששכר ההנאה מהתורה יהא רק שכר הבטלה הניכר, ולא יותר. חיוני להגיע לכך לטובת הכל, ואפשר הדבר! כפי שיוסבר.

נסיונות תיקון המצב בעבר ניתקלו בהסכמה, כמעט פה אחד, של פוסקי גלות אירופה, ראשונים ואחרונים, להתיר את האיסור החמור של חז"ל להנות מהתורה בעולם הזה. לעומת זאת רוב רבני צפון אפריקה והמזרח בעיקר רבני התימנים, התפרנסו מיגיע כפיהם.

הסכמה זו מקובלת, להוותנו, כיום גם בארץ, ונכשלו בה אפילו רוב רבני התימנים. כמובן שהדבר תורץ משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' ומשום 'אם אין גדים אין תישים' וכדומה, אך כל התרוצים לא עמדו במבחן ההלכה והמעשה, כפי שיוכח בהמשך.

רמב"ם היה אחד הבודדים אחר תקופת התלמוד, שבטא את אסור חז"ל לעשות את התורה קרדום לחפור בו, בצורה ברורה וחרפה ביותר בהלכות תלמוד תורה, כנזכר למעלה, ובפירושו למשנה ה בפרק ד במסכת אבות, פירט יותר את הדברים. נאמר במשנה:

'... רבי צדוק אומר, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בהם. וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתגא, חלף. הא למדת, כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם.

ומפרש רמב"ם (לפי תרגום ר' קאפח):

'כבר חשבתי שלא לדבר בצוואה זו מפני שהיא ברורה, וגם מפני שאני יודע שדברי בה לא ימצאו חן בעיני רוב גדולי התורה ואולי אף כולם. אבל אומר ולא אשים לב למי שקדם ולא למצאים. דע שזה שאמר, אל תעשה את התורה קרדום לחפור בה, כלומר אל תחשבה כלי לפרנסה, ופירש ואמר שכל הנהנה בעולם הזה בכבוד התורה הרי זה הכרית נפשו מחיי העולם הבא. והתעוורו בני אדם בלשון הזה הברור והשליכוהו אחרי גיוס, ונתלו בפשטים שאינם מבינים אותם, ואני אבארם, וקבעו לעצמם זכויות על היחידים ועל הקהילות, ועשו את השררות התורתיות חוקי מוכסים, והשגו את בני אדם, בהטעייה מוחלטת, שזו חובה ושצריך לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם. וכל זה טעות שאין לה יסוד בתורה ולא רגלים להשען עליהם כלל.

כי כאשר נתבונן בעקבות החכמים ז"ל, לא נמצא להם שגבו מבני אדם ולא קבצו נדבות לשיבות המרוממות המכובדות ולא לראשי גלויות ולא לדיינים ולא למרביצי תורה ולא לאחד מן הממונים ולא לשאר אדם, אלא מצאנו את כולם יש מהם שהיה מצבו דחוק בתכלית ויש שהיה עשיר גדול בתכלית, וחלילה לי מה' לומר שהם לא היו מתנדבים ולא נותנים צדקה, אלא אותו שמצבו דחוק אלו פשט ידו לקבל היו ממלאים לו את מקומו זהב ומרגליות, אבל לא עשה כן, אלא נתעסק במלאכה שיתפרנס ממנה אם ברווח ואם בדוחק, והיה בז למה שבידי בני אדם, כיון שהתורה מנעתו מכך. וכבר ידעת כי הלל הזקן היה חוטב עצים במקצועו, ולומד לפני שמעיה ואבטליון והוא בתכלית העניות, ומעלתו ידועה, ותלמידיו הם אשר נמשלו במשה ויהושע, וקטן שבתלמידיו רבן יוחנן בן זכאי, ולא יסתפק בן דעת שאלו הוא הסכים לבני אדם להטיב לו, כי אז לא היו מניחין לו לחטוב עצים. וחנניה בן דוסא אשר מכריזין עליו: כל העולם כולו אינו נזון אלא בשביל חנניה בני, וחנניה בני דיו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, ולא בקש מבני אדם. וקרנא דין בכל ארץ ישראל והוא היה שואב מים, וכשהיו בעלי הדין באין לפניו, אומר להם: או שתתנו לי מי שישאב במקומי בזמן שאני עסוק עמכם, או שתנו לי כדי מה שאני בטל מעבודתי, ואדון לכם. ולא היו ישראל שהיו בדורם של אלה וזולתם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים. ולא מצאנו חכם מן החכמים שמצבם דחוק מגנה אנשי דורו על שלא הטיבו לו. חלילה להם, אלא הם עצמם היו חסידים מאמיני האמת לשם האמת, מאמינים בה' ובתורת משה רבינו אשר בה ישיג האדם עולם הבא, ולא התירו לעצמם את זה, והיו רואים בכך חילול ה' בעיני ההמון, שיחשבו שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'. וטעו אלה המכחישים את האמת ואת הלשונות האלו הברורים ולוקחים ממון בני אדם ברצונם או בעל כרחם במעשיות שמצאו בתלמוד על בני אדם בעלי מומין בגופם או זקנים באים בימים עד שאינם יכולים לעשות מלאכה ואין להם דרך אלא לקבל. ומה יעשו? הימותו? זה לא חיובה תורה...'

הארכתו בציטוט מחמת חשיבותו אך לא השלמתו מחמת אורכו, חשוב לראותו בשלמותו. והוסיף רמב"ם בהלכות תלמוד תורה ג,י:

אמרו חכמים, כל הנהנה מדברי תורה, נטל חייו מן העולם. ועוד ציוו ואמרו, אל תעשם עטרה להתגדל בהן, ולא קורדום לחפור בהן. ועוד ציוו ואמרו, אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות. וכל תורה שאין עימה מלאכה, סופה בטילה; וסוף אדם זה, שיהא מלסטם את הבריות.

הדברים נראים מוגזמים ביותר, אך ההיסטוריה הוכיחה שרמב"ם היטיב להבין את דעת חז"ל בנדון, מכל החולקים עליו. נתקיימו התחזיות הנוראות על אלה שהעזו לעשות את התורה קרדום לחפור בו. והתקיימו גם התחזיות הטובות שבהלכה יא, למתפרנס מיגיע כפיו:

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא; ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה, ולעולם הבא: שנאמר "יגיע כפיד, כי תאכל; אשריד, וטוב לך" (תהילים קכב,ב)---"אשריד" בעולם הזה, "וטוב לך" לעולם הבא שכולו טוב.

כאמור, ידע רמב"ם שדבריו לא יאותו לרוב גדולי התורה, ואולי אף לכולם ולמרות זאת אמרם בתקיפות רבה, בלא לחוש לדעת החכמים שקדמו ולא לאלה שבימיו. בודדים, אחרי רמב"ם, הכירו בצידקת דבריו ביניהם מהר"ל שביושרו הבין את דברי חז"ל על אמיתתם כפי שהבינם הרמב"ם, וכך כתב בספרו דרך החיים:

שהדבר שהוא כבוד התורה והוא כבוד המקום והוא גורם לאהוב השי"ת, כאשר אין תלמיד חכם צריך לבני אדם... ודבר זה (שתלמיד חכם צריך לבני אדם) גורם בעוונותינו בטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם היתה התורה מתעלה מעלה מעלה, גם היו מוכיחים את הצבור כי אשמת הצבור בראשם ולא היו נושאים פנים, אך עתה כיון שצריכים להם כל רב קנה אדון לעצמו.

ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ע"כ ממהר"ל. (הסוגרים שלי. א.ל.)

גם בהבנת דברי חז"ל לגבי שכר הדיינים חלקו רוב גדולי התורה על רמב"ם, ומאותן סיבות: הנוחות להנות מהתורה. בהלכות סנהדרין כג,ו [ה] נאמר:

כל דין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים (והוא שלא יהיה שכר הניכר) אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר, והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר. (הלכות סנהדרין כג,א-ה)

את הפיסקה 'והוא שלא יהיה שכר הניכר' הסגרתו בסוגריים, כי אפשר להוכיח שאינה מדברי רמב"ם ואכן, בדפוס וניציה הגירסה **הפוכה** 'והוא **שיהיה** שכר הניכר', ואותה מביא 'פרי חדש' כגירסה הנכונה. וכשיש שתי גירסאות הפוכות ברור שאחת מהן אינה נכונה, אך במקרה זה קשה לישיב אפילו אחת הגירסאות עם האמור בפרוש רמב"ם למשנה ו בפרק ד בבכורות, עם פרושו למשנה אבות ד,ז, עם האמור בתלמוד הבבלי כתובות קה,א ועם ההגיון. קרוב לודאי שהפיסקה היתה הערת גליון להלכה 'הלא נוחה' לגבי שכר דין וסופחה לתוך ההלכה, ראה מובאה (2).

יתכן שמטרת תוספת הפיסקה כפי שהיא לפנינו, היתה להתיר, גם לפי משנה תורה, לדיינים לקבל שכר מהקהילה, או מהמלכות, גם אם אינו שכר הבטלה, אבל הוא שכר הניכר, כלומר שכר רשמי ידוע ו'ניכר'. אך אין לכך יסוד, ראה (2) (א3) ו-5).

ואכן יש טוענים שהדרישה שהדיין יקבל רק שכר הבטלה הניכר, היא רק אם מקבלו מהמתדיינים לפניו, אולם אם מקבל הדיין שכרו מהמדינה, שכרו מותר, גם אם אינו שכר הבטלה. אך גם זו הטעיה. אמנם נזכר בתלמוד הירושלמי בשקלים טז,א, שדייני גזילות היו מקבלים שכרם מתרומת הלשכה, אך היה זה שכר הבטלה (3). אין בתלמוד כל היתר לדיין לקבל שכר שאינו שכר הבטלה הניכר, בשום תנאי. ואכן גם קבלת שכר שאינו שכר הבטלה, ממוסדות הקהילה או מהממשלה, גרמה וגורמת חילול ה', בזוי התורה וכבוי מאור הדת.

הפוסקים, שפרנסתם היתה מהתורה בניגוד ברור לאיסור חז"ל המפורש בתלמוד, העזו לטעון שרמב"ם עצמו התיר למתמסר ללימוד התורה להנות מהציבור, כי בהלכות שמטה ויובל, פרק יג הלכות י [יב] - יב [יג] כתב:

י [יב] ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו--מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו, ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר "יורו משפטך ליעקוב, ותורתך לישראל" (דברים לג, ז).

יא ולפיכך הובדלו מדרכי העולם--לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין, ולא זוכין לעצמן בכוח גופן; אלא הם חיל ה', שנאמר "ברך ה' חילו" (דברים לג, יא), והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר "אני חלקך ונחלתך" (במדבר יח, כ).

יב [יג] **ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעת את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלוהים, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם--הרי זה נתקדש קודש קודשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים; ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו,** כמו שזיכה לכוהנים וללויים. הרי דויד אומר "ה', מנת חלקי וכוסי--אתה, תומיך גורלי" (תהילים טז, ה).

הדברים הובאו בהרצאה במסגרת שעורי רב ידוע כהוכחה שכל מי שמתמסר ללימוד תורה רשאי להנות מהצבור. הרב הגיש לשומעים דף צילום משנה תורה של הלכה יב [יג], **אך חתך מתוך צילום הדף את החלק שעליו פרוש רדב"ז על הלכה זו,** מדוע? כי רדב"ז צפה שימצאו כאלה שירצו לראות בהלכה יב [יג] היתר רמב"ם למתמסר ללימוד תורה, להנות מהציבור, וזאת בניגוד ברור לדעת רמב"ם בנדון, לכן הדגיש בפרושו להלכה זו:

הוא **מיושר דעתו וסברתו** ז"ל שכתב 'יזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו', **שהקב"ה יזכה לו** להרויח בעולם דבר המספיק לו, **ולא שישליך את עצמו על הצבור, ועיין במה שכתב בפרוש משנתו 'ולא קרדום לחפור בו'.**

ואף הפסוק שמביא רמב"ם לראיה מוכיח את כוונתו:

הרי דויד אומר "ה', מנת חלקי וכוסי--אתה, תומיך גורלי" (תהילים טז, ה).

ה' תומך גורלו, ולא בני האדם!

אותו רב ידוע שחתך את פרוש רדב"ז שלא היה נוח לו, פעל כפי שכתב רמב"ם בפרושו למשנה באבות:

...והשגו את בני אדם, בהטעייה מוחלטת, שזו חובה ושצריך לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם. וכל זה טעות שאין לה יסוד בתורה ולא רגלים להשען עליהם כלל.

רדב"ז היה אחד ממפרשי רמב"ם החשובים ביותר, והבין היטב את גישתו. אך הרוצים לרמות את עצמם לא רצו לקבל את דעתו. נתקלתי מספר פעמים בניסיון לפרש בדרך זו את דברי רמב"ם, איזו הגינות! אכן עשיית התורה קרדום לחפור בו היתה ועודנה כרוכה, בהטעייה עצמית של העושים זאת. אך עד כמה הרחיקו את עצמם מהוראות חז"ל הברורות, יש ללמוד מהקטע הבא באגרות משה, לרב משה פיינשטיין, על יורה דעה ב, קטז:

ואף אם לדינא הלכה כרמב"ם, הסכימו חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה, לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת מישראל, ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר. והוא לשון הכס"מ בפ"ג מהלכות ת"ת ה"י בסופו. וכן הביא מהמהרש"ל שכתב: ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו. ומסיק יותר דעוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בזה יבואו לו באהבת התורה ולומדיה כי א"א שיבטל מלמודו עיי"ש. ולכן הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמוותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות. ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצר הרע כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם לקבוע זמן לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים הצדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולאמר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה'.

הרב פיינשטיין מסתמך על מה ש'הסכימו חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך', ביניהם המהרש"ל ש'מסיק יותר דעוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו'. וקובע הר' פיינשטיין כי 'אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצר הרע כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו'.

אולם המציאות הוכיחה עד כמה צדקו חז"ל ודוברם רמב"ם, ולא אלה שהרשו לעצמם לעשות את התורה קרדום לחפור בו, בזו את המתפרנסים מיגיע כפיהם וגרמו ל'חילול ה' המוני', כדברי רב הטכניון, אליהו זיני, בראיון עם ההיסטוריון אילן אסיה, שהתפרסם בעתון הארץ בשנת תשנ"ז, וכך אמר רב זיני:

"בצער רב, כשאני אחוז רעדה, נאלץ אני להתעכב-מה על תופעה עגומה זו ולציין שכל המתנגדים לתורה עם מלאכה בתוך העולם הרבני היו כולם רבנים שחיו בגלות ישראל תחת שלטון נוצרי. תופעה זו זרה לחלוטין לכל קהילות ישראל שחיו תחת שלטון מוסלמי. רוב רבני תימן, אם לא כולם, סירבו לקבל משכורת מן הציבור. בכל קהילות צפון אפריקה חלק נכבד מן הרבנים התפרנסו ממעשה ידיהם, לא עלה על דעתם מעולם לפסול את דרכו של מי שלא נהג כמותם".

וממשיך המראיין וכותב, תוך שילוב ציטוטים מדברי רב זיני:

מניעת תלמידי החכמים והרבנים מעיסוק במלאכה היא תופעה מאוחרת גם בקרב יהדות אשכנז. בקרב גדולי אשכנז בימי הביניים תופעות אלה היו זרות. כן מציין הרב זיני כי רש"י היה יינן ור"ת ורשב"ם עסקו במסחר והחזיקו עדרים.

יתרה מזאת, הרב זיני טוען שאף השנוי בעמדתם של הרבנים האשכנזים המאוחרים נעשה בהשפעת הנצרות: "רק מארצות שתחת שלטון נוצרי בקע קול הפוסל את המלאכה מתלמידי חכמים, ולא הרגישו שקול זה לא ממחנה ישראל הוא אלא קול של 'אחרים' הוא". הרבנים האוסרים על תלמידי חכמים לעסוק במלאכה מפירים את הוראת המשנה הקובעת: "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון". בכך גם מסביר זיני את הקריאה המתבקשת מפסיקה זו "לתורה עם דרך ארץ", כלומר, רוחניות עליונה משולבת במידת הארציות הדרושה כדי לא לבזות את התורה. הרמב"ם כינה את אלו ש'יעשו את התורה מלאכה כשאר מלאכות שמתפרנסים בהן" בכינוי "מחללי השם בעיני ההמון"; בעקבות זאת מכנה הרב זיני את התהליך שהביא אלפים רבים של יהודים במדינת ישראל להפוך את התורה למלאכה, ובעיקר את מעשי המפלגות "המתמררות לייצג את ציבור הדבקים בה", בכינוי "חילול ה' המוני".

הרב משה דוד טנדלר, פרופסור לביולוגיה, וראש ישיבת רבי יצחק אלחנן, שהוא חתן הרב פיינשטיין, תאר חילול ה', בידי אלה שנוהגים לפי ה'היתר' לא לעשות מלאכה ולהתפרנס מהצדקה, ולאיזה סוג גדולה בתורה' הגיעו, בדרך מבישה זו! בראיון לעיתונאית Judy Siegel-Itzkovich שהתפרסם תחת הכותרת:

'Lacking commitment to Halacha'

ובתרגום חופשי: 'חסרים מחויבות להלכה', אמר רב משה טנדלר:

'...לרע המזל, לעתים קרובות שמים הם (החרדים) לב כמעט רק למצוות הפולחניות שבין אדם למקום ולא למצוות המוסר שבין אדם לחברו, במיוחד כאשר הדבר נוגע למוסר במסחר. נעשה יותר ויותר שכיח שחרדים מעורבים בשערוריות של הונאה בקבלת תמיכות ממשלה וכבעלי בתים בשכונות העוני. הם מתחרים לראות כמה הם יכולים להוציא מהממשלה. טנדלר מדגיש. "אינם דואגים למנוע חילול השם ולקיים את המצווה לשמור על חוקי המדינה".

יחד עם זאת יש לקבוצות החרדים הרבה כוח פוליטי, בארגנם את חבריהם לתמוך במועמדים המחוייבים לאינטרסים שלהם. עד כאן מהראיון עם הרב פרופ' טנדלר.

זה דיווח אחד מרבים על חילול ה' ובזוי התורה על ידי המתמררים להיות 'שומרי תורה', שמתירים לעצמם להנות מהתורה באיסור והגיעו, כפי שצפו חז"ל, ללסטם את הבריות. המתירים להנות מהתורה מתיררים להונות את ממשלת ישראל ואת ממשלות הגויים ובכך גרמו וגורמים לחילול ה', לשנאת ישראל ולהרחקת יהודים רבים מהדת, שמי שנקראים 'שומרי תורה' כאלה, כבו את מאורה בעיניהם. ויש דיווחים רבים כגון אלה.

רמב"ם בלט בהדגשת חשיבות האמת. על גנבת דעת בכלל וגניבת דעת הגוי בפרט, כתב רמב"ם בהלכות דעות ה,יב [ו]:

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי. ולא תהיה אחת בפה ואחת בלב, אלא תוכו כבדו; והעניין שבלב, הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריית, ואפילו דעת הגוי.

לעומת חילול שם שמים על ידי חרדים כנזכר למעלה, ובניגוד בולט לטעוני רב משה פיינשיין, אף בדורנו, שרב פיינשטיין מכנהו 'דור יתמא דיתמי', שכביכול 'גם אין לנו הנשים הצדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם', כפי טענתו. נמצאו רבנים שנפשם נקעה מהתלות בצבור, בחרו להתפרנס מיגיע כפיהם ולא שכחו תלמודם, אלא להפך הגדילו את התורה והאדירה.

דוגמה בולטת הוא הרב דר' חיים ביברפלד זצ"ל. בהקדמה לספרו 'מנוחה נכונה' על הלכות שבת, כתב בנו פנחס:

'הוא (ר' חיים ביברפלד) היה בעל אופי עצמאי, **עבד ד' ולא עבד עבדים**, שונא חנף, תוכו כבדו ולשונו לא ידע מעולם לדבר חלקקות. משראה מצב הרבנות שירד פלאים, בהיות הרבנים תלויים בדעת "אריות הקהילה", החליט, והוא אז כבן ל"ו שנה, ללמוד חכמת הרפואה בכדי להנות מיגיע כפיו ולא להיות תלוי בבשר ודם...'

וכשנתבקש להיות רב-

'...נאות לבקשה, ותנאי התנה שיורשה להמשיך בטפול בחולים, בגלל הטעמים הנ"ל. וכאחד מגדולי קדם הרביץ תורה ברבים, למד ולימד, והיה עם זה לאחד הרופאים הידועים בברלין, לבני ברית ולשאינס ב"ב. (מנוחה נכונה לר' ח. ביברפלד מהדורה שניה, הוצאת ראובן מס, תש"ו, עמ' VII-VIII).

גם בהיותו רופא לא פסק ללמוד וללמד. וגדולים כמו ר' ש.ז. אויערבך, ר' מ.מ. לוי בעל 'אוצר הגאונים' ור' אריה לוי, זכר צדיקים לברכה, התפעלו מכשוריו ושקדנותו. כרופא, הספיק לא רק לטפל בחולים במסירות, אלא לפעול להאדרת לימוד התורה. היה אוהב ציון וזכה, בחסדי ה', להנצל מהנאצים ולהגיע לארץ. אולי בגלל המנעותו מלהנות מהתורה בעולם הזה.

לו היה כל רב בעל מקצוע לפרנסתו, ומותר היה לו, כרב וכדיין, לקבל שכר באופן-

'שהדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר... (הלכות סנהדין כג)

לא היה ענין חומרי לשאוף למשרת רב או דיין, כי שכר דיין כפועל בטל לכל היותר שווה, אך לרוב פחות, משכרו במקצועו(4). לכן אין יתרון חומרי לבעל מקצוע לקבל משרת דיין. ואם מקבל הדיין שכר הבטלה הניכר, כפועל בטל של אותה מלאכה, בלבד ולא יותר, לפי ההלכה, לא משנה אם מקבלו מן המתדיינים לפניו או מהממשלה.

אולם בימינו הגיעו רבנים לעתירות לבג"צ, נגד הממונים על הבחינות לדיינות על אי סדרים מכוון בניהול בקביעת מועדי הבחינות וחומר הבחינות, במטרה להבטיח את משרות הדיינות למקורבי הממונים על הבחינות, כי שכר הדיין גבוה בהרבה משכר הבטלה של השואפים לדיינות ורחוק מלהיות שכר הבטלה כלל. לכן לפי חז"ל ורמב"ם דיניהם של דיינים אלה, בטלים!

לא פלא שגם מוסר העבודה של מי שעושים את התורה קרדוס לחפור בו, ירוד, גם אם הם מקבלים שכר 'רשמי' מהמדינה. 1996- נאלץ שר הדתות להעיר לדיינים המגיעים לעבודתם בשעה 10 במקום בשעה 8, מסימים ב-12.00, ואינם חוזרים לעבודה אחה"צ.

איזה חילול שם שמים! וכידוע, יש בקורת כללית על אמינות ויעילות דרכי הטיפול של הרבנות בבעיות המופנות אליה. ב'מקור ראשון' מאדר א' תש"ס, תוארו המועצות הדתיות שהיו אמורות להיות 'מגדל אור של היהדות' כ'מוסד מסובאב' וימה שנעשה זה חילול ה', ואכן זו המציאות הקשה.

התנהגות הרבנים והדיינים בגלות, בעיקר באירופה, וכיום בארץ, רחוקה מההתנהגות החכמים ששבחו את המתפרנס ממעשה ידיו, וכך פסק רמב"ם לפי חז"ל:

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא; ובוזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה, ולעולם הבא: שנאמר "יגיע כפיך, כי תאכל; אשריך, וטוב לך" (תהילים קכח,ב), אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא, שכולו טוב.

על כך היקשו על רמב"ם וממשיכים להקשות: איך אפשר לגדל תלמידי חכמים חשובים ומורי הוראה, אם לא יקבלו התלמידים תמיכה בזמן לימודיהם? אמנם רמב"ם מדגיש שגדולי ישראל בזמן התלמוד הגיעו לגדולתם ללא תמיכה כלכלית, כי ראו בכך איסור מוחלט, אך על כך ישיבו המתחכמים: בימי חז"ל ואף בימי רמב"ם היה הדבר אפשרי, אך בימינו אינו אפשרי. אמנם רבים לומדים גם תורה וגם מקצוע, ואינם מתפרנסים מהצבור, אולם כדי להגיע לגדולה בתורה, יש להקדיש לכך את כל הכוחות והזמן.

לכאורה, נראה טעון זה, הגיוני. אולם האם מותר, לפי מה שנראה לנו הגיוני, לעבור על איסור שיש בו חילול ה', בזוי התורה וכבוי מאור הדת? וגם אם אין בו מיתת בית דין, עונשו כרת, כמו שפיכות דמים, גלוי עריות ועבודה זרה! המתחכמים יענו בחיוב: 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'!

אך התשובה היא בהחלט לא! גם לא בתירוץ של 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', או 'אם אין גדיים אין תישים' וכדומה. וכאמור, ההגיון וההגינות של חז"ל באוסרם לעשות את התורה קרדוס לחפור, הוכחו בצורה מצערת ביותר על ידי הרבנים שהתעוותו ולא קיימו את פסקי חז"ל כפי שניסחם רמב"ם, התירו, לנוחיותם, 'לעסוק בתורה, לא לעשות מלאכה ולהתפרנס מן הצדקה', גרמו וגורמים לחילול ה' כנזכר למעלה.

רמב"ם צפה את ההתנגדות למשנה תורה וכך כתב באגרת תחית המתים (הוצאת שילת עמ' שמב, עם השלמה לכתוב מלא בכמה מלים) על חבורו הגדול:

'...המכונה משנה תורה, אשר לא יכירו מעלתו אלא המודים על האמת מאנשי הדת והחכמה כשיהיה להם שכל טוב והכרה בדרכי החבור וידיעה בפזור הדברים ההם אשר קבצתים ואיך סדרתים. וזכרנו בו גם כן כל העקרים התוריים והתלמודיים וכיוונו שיהיו אלו הנקראים תלמידי חכמים או חכמים או גאונים או כמו שתראה תקראם, בונים סעיפיהם על שרשים תלמודיים ותהיה תורתם סדורה על פיהם ותלמודם כולו עולה בידם וכל זה נבנה על עקרים תוריים ולא ישליכו ידיעת ה' אחרי גיוס, אבל ישימו השתדלותם הגדולה על מה שישלימם ויקרבם אל בוראם ולא על מה שיביא לחשב בהם השלמות אצל ההמון'.

רמב"ם הדגיש את חשיבות מידת האמת שהיא חותמו של הקב"ה, וילא יכירו בערך משנה תורה אלא המודים על האמת... ולא ישליכו ידיעת ה' אחרי גיוס, אבל ישימו השתדלותם הגדולה על מה שישלימם ויקרבם אל בוראם ולא על מה שיביא לחשב בהם השלמות אצל ההמון'.

הדברים מעידים על המצב המוסרי של אלו 'הנקראים תלמידי חכמים או חכמים או גאונים או כמו שתראה תקראם'.

קיימת טענה מרושעת שכביכול רמב"ם התפרנס מהצדקה בניגוד למה שפסק. שהרי אחיו פרנסו. אלא שרמב"ם נהג לפי ההלכה. באיגרתו אל ר' יפת הדיין הוא מספר על מות אחיו:

והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה, שהיא רעה מכל רעה שעברה עלי מיום היותי עד היום הזה, והיא פטירת הצדיק זצ"ל, שטבע בים הודו, ובידו ממון רב לי ולו ולאחרים... והוא היה הבן על ברכי גדל, והוא היה האח, והוא התלמיד, והוא שהיה נושא ונותן בשוק ומרויח ואני יושב לבטח... (איגרות רמב"ם בהוצאת רב שילת, כרך א' עמ' שיא, ההדגשה שלי, א. לוי)

כפי שכתב רמב"ם היה בידי אחיו ממון רב שלו, שבו היה אחיו נושא ונותן בשבילו. וזה הנקרא מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים, ומותר לתלמיד חכם לקבל סוג זה של טובת הנאה, וכך נאמר בתלמוד הבבלי ב פסחים דף נג, א:

דאמר ר' יוחנן כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא' (קוהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף:

ועל כך כתב רמב"ם בפירושו למשנה ו בפרק ד בפרקי אבות:

ואמנם הדבר אשר התירתו התורה לתלמידי חכמים הוא שיתנו ממון לאדם יעשה להן סחורה בו ובחירתו, אם ירצה ועושה זה יש לו שכר על כך, וזה הוא שמטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים.

דבר זה מותר בהחלט ואף נחשב למצוה חשובה. אחת הסבות החשובות לנסיונות לפגום בסמכות רמב"ם ובתדמיתו, היתה פסיקתו הנחרצת, בהתאם לדעת חז"ל, שאסור לקבל כל טובת הנאה חומרית מהתורה. בכך שמת את בסיס הכלכלה מתחת רוב הרבנים. ההתכחשות לפסקי רמב"ם, שהם לפי דעת חז"ל הצרופה,

היא שגרמה לנו את כל אסונותינו מימיו ועד היום. ומי שהעליל על רמב"ם שהתפרנס מהצדקה, ראוי שיידון ברותחין!

אחרים הצטנעו שרמב"ם, שהיה גאון כה גדול, שיכול היה גם להתפרנס מיגיעו וגם לעסוק בתורה, אולם תלמידי חכמים רגילים, אינם מסוגלים לכך. איזו צניעות ואיזו הערכה לרמב"ם?! לא ולא! אין זו צניעות אלא צביעות ופגיעה בכבודו.

וכי לא ידעו חז"ל ורמב"ם שמביא את ההלכה בשמם, אם מסוגלים פשוטי העם וגם תלמידי החכמים לעמוד בדרישת ההלכה? הרי הוא שכתב שרוב בני האדם הם צוותא לאיש המעלה. ובהיותו גאון כה גדול ואחד הרופאים הגדולים בכל הדורות, וכי לא ידע מה כשורי האדם? וכי חז"ל, אשר עליהם הוא מסתמך תמיד, כשאסרו לעשות את התורה קרדום לחפור בו, לא ידעו שאם אין גדיים אין תישים?

ושמא אסרו להנות מהתורה רק על רמב"ם ושכמותו? מענין 'יושרם' של 'המתחסדים': כדי לחלוק על הרמב"ם, חשבו עצמם 'גדולים', אך כדי להתפרנס מיגיע כפיהם הפכו ל'קטנים'. ואכן כאלה היו, והם, שנהנו מכבוד התורה, וגרמו גם לאובדן הגדיים וגם לאובדן התישים.

באיזה תנאים מותר למלמד תורה שבע"פ לקבל שכר? בהלכות תלמוד תורה א, ח-י, יש תשובה:

היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר, נותן לו שכרו; וחייב ללמדו בשכר, עד שיקרא תורה שבכתב כולה.

מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר. אבל תורה שבעל פה, אסור ללמדה בשכר: שנאמר "ראה לימדתי אתכם" (דברים ד, ה)--מה אני בחינם למדתי, אף אתם בחינם למדתם ממני; וכן בשתלמדו לדורות, בחינם כמו שלמדתם ממני.

לא מצא מי שילמדו בחינם--ילמוד בשכר, שנאמר "אמת קנה" (משלי כג, כג). יכול, ללמד לאחרים בשכר; תלמוד לומר, "ואל תמכור" (שם). הא למדת שאסור לו ללמד בשכר, אף על פי שלמדו רבו בשכר.

בניגוד לדיינים, שנאמר בפרוש שמותר להם לקבל שכר הבטלה הניכר, לא נזכר במשנה תורה התר ללמד תורה שבע"פ בשכר הבטלה, ולכן יש חושבים שלפי רמב"ם, אסור ללמד תורה שבע"פ אפילו בשכר הבטלה, אך אין זה נכון(6). גם לימוד תורה שבע"פ בשכר הבטלה הניכר נחשב לימוד בחינם, ומותר לכתחילה כמו לדיין. אך חשוב, שכמו אצל דיינים, יהיה זה שכר הבטלה הניכר. מה מאפיין שכר הבטלה הניכר? רמב"ם פוסק בהלכות סנהדין כג, ה]:

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים (והוא שלא יהיה שכר הניכר) אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר, והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר. (הלכות סנהדין כג, א-ה)

נראה מהמלים 'ולא יותר', ששכר ההבטלה ניכר בזה שאינו עולה על השכר שהיה נוטל הרב לאותו פרק זמן, כרופא או כמורה למתימטיקה, אין מקום להרחיב כאן על חישוב שכר ההבטלה, ראה על כך בפרוש משנה ו בפרק ד במסכת בכורות.

כיום מקבל הרב או המורה לתלמוד שכרו על לימוד התלמוד, ואין זה שכר הבטלה. יש טוענים שכיוון שהיו הרבנים והמורים יכולים להיות בעלי מקצועות אחרים ולהרויח פרנסתם בהיתר, צריך שכרם כמורים ורבנים להחשב שכר הבטלה. אולם אין לקבל טענה זו, כי אם אין למורה לתורה שבע"פ מקצוע, ויחשב שכרו שכר הבטלה ממקצוע שהיה יכול להיות לו, הרי רוקננו מתוכן את האיסור לעשות את התורה קרדום לחפור בו.

אך יש לציין שיש אברכים, רבנים ומורים הלומדים ומלמדים, מסתפקים במועט וחיים בצנעה, בשכר שאינו שכר הבטלה ואסור. אך ברור שלא בקשת נוחיות הניעתם לבחור בדרך חיים זו. כי לו רצו, יכלו רובם להיות מהנדסים, רופאים או סוחרים ולחיות ברמה גבוהה הרבה יותר מאשר בשכר שהם מקבלים, ובפחות דאגות ותסכולים. אך הם העדיפו להקדיש חייהם ללמוד וללמד תורה ומעשים טובים. הם חוננו מגיל צעיר לשאף ללמד תורה בלבד, בלא למוד מקצוע לפרנסתם, במטרה להקדיש את כל זמנם לקודש ולהתפרנס משכר המקובל כ'מותר'. מסבה זאת אפשר לראותם כמוטעים מילדותם, אך, גם אם אפשר להבין שהוטעו בזה שלא הוכשרו לפרנס עצמם מיגיע כפם, אי אפשר לפוטרים לגמרי מאחריות לבחירת דרך זו לפרנסתם, שהרי ידועים דברי חז"ל הברורים במשנה ובתלמוד, ומובאים להלכה ברמב"ם. כיום עומדות

לפני ציבור ירא שמים זה, הרבה יותר אפשרויות להגיע למצב בו יהיה שכרם שכן הבטלה הניכר ומותר לכתחילה.

הכרחי שרבנים ומורים לתורה שבע"פ יהיו בעלי מקצוע, מהנדסים, רופאים, מדענים מורים למדעים, למתימטיקה, למדעים, לשפות וכדומה ויעסקו במקצועם אפילו חלקית, כי רק אז יחשב שכרם כמורים לתורה שבע"פ או כדיינים שכר הבטלה הניכר, ובתנאי שאינו עולה על שכרם במקצועם ושאינן המאמץ בהוראת תורה שבע"פ או בדיינות פחות מהמאמץ בעבודה במקצועם לאותו פרק זמן.

נאמר לגבי דיינים **שלתחילה צריך שיהיה ניכר שהשכר הוא שכר הבטלה בלבד**. וסביר שכך צריך להיות גם לגבי מורי הוראה ומורי תושב"ע בכלל. זה יושג, רק אם יעסוק הרב או המורה לתורה שבע"פ, **גם** במקצועו, **אפילו חלקית אפילו סימלית**, והדבר יהא ידוע בציבור. למשל כהמהנדס יעסוק בהנדסה, או בהוראת מדעים, ואז **יהא ניכר** לכל שיש לדיין מקצוע וששכר הדיינות הוא רק שכר הבטלה מעבודתו במקצועו, ולא יהיה מקום לחשוב

'שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

אלא להפך יקודש שם שמיים על ידו, כפי שסופר על רב חיים ביברפלד זצ"ל, למעלה.

יתרה מזו, כל אדם הרוצה להבין את התורה ואת גדולת הבורא, זקוק להכשרה במדעים בלוגיקה ובמתימטיקה. הדגישו זאת חז"ל, רמב"ם, מהר"ל, הגאון מוילנה, חת"ס ואחרים. וכך אמרו חז"ל בתלמוד:

אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר (ישעיהו ה) ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן מניין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר (דברים ד) ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות: שבת עה, א

ועל הצורך בהכשרה במדעים כתב רמב"ם במורה הנבוכים:

'לכן, הכרחי לכל הרוצה להגיע לשלמות כאדם, לתרגל עצמו בתחילה בתורת ההגיון, ואחר זאת במדעים המתימטיים בסדר הנכון, ואחר כך במדעי הטבע ואחרי כן במדע האלוהות'... מורה נבוכים חלק א, פרק לד.

וכך נאמר על המהר"ל:

'מהר"ל היו לו ידיעות במתמטיקה ובתכונה ובשאר מדעי הטבע, ואמר שצריך ללמוד תכונה (אסטרונומיה), מתימטיקה ושאר מדעי הטבע, כי החכמה הזאת היא כמו סולם לעלות בה אל חכמת התורה. וכן תלמידיו הגדולים'. (יקול הנבואה - ההגיון העברי השמעי, לרב דוד הכהן, עמ' קפ').

ובספרו נתיבות עולם, נתיב התורה, פי"ד כותב המהר"ל:

'החכמות לעמוד על המציאות וסדר העולם בודאי מותר ללמוד, ויש לעמוד עליהם ולהכיר את בוראו'.

וכך סבר, וביתר הדגשה, הגאון מוילנה שבקש את הדיין משקלאו לתרגם את ספר הגאומטריה של אויקלידס. בהקדמה לתרגומו, מביא הדיין משקלאו את דברי הגאון:

'כל שחסרה לו יד אחת בחוכמת העולם, חסרות לו מאה ידות בתורה'.

רבי אליעזר כ"ץ כתב, בספרו 'החת"ס סופר, רבי משה סופר חייו ויצירתו' (מוסד הרב קוק):

החת"ס שבח את הספר 'מוסדות תבל' מאת דוד בן מאיר הכהן פריזנהויזן בו מעלה המחבר תכנית לייסד בית מדרש לרבנים בו תינתן, נוסף על חינוך תורני מעמיק, גם הוראה בכל ענפי המתימטיקה, פיסיקה כימיה, היסטוריה, מוסיקה, אסטרונומיה, גיאוגרפיה, חוכמת הדרוש ושפות...

המתנגדים למדעי חול לא שמו ליבם לכך כי רבם (החת"ס) ידע גרמנית, צרפתית, אנאטומיה מתימטיקה, פילוסופיה ומקצועות חילונים אחרים, וכי הוא העסיק את אנטון שמידט בהוראת מקצועות מדע אלה לבניו.

כי כל החוכמות הן רקחות...לתורה והם פתחים ושערים לה. ומי שאין לו ידיעה בנתוח לא ידע הלכות טריפות על בוריה, וחכמת השיעור וגימטריי לעירובין וסוכה וחלוקת הארץ וכדומה...

כשמורה התורה הוא גם מורה המדעים, יכולתו להסביר, להשפיע ולחנך גבוהה במידה ניכרת. לרבנים העוסקים במדע, יש יתרון חשוב נוסף, היותם בלתי תלויים לפרנסתם בציבור ולא במועצה דתית או במפלגה, מקנה להם יותר השפעה על הציבור. להוותנו רואים אנו כיצד מתבזה התורה על ידי רבנים וראשי מפלגות 'הדתיות', הכורכים את הסכמתם להליכי ממשלה בנושאים חיוניים ביותר לקיומנו, בקבלת כספים למוסדותיהם וכדי בזיון וקצף.

ואכן יש כבר כיום תלמידי ישיבות, שלפי הוראת חז"ל ודוברם הרמב"ם, מתפרנסים ממעשה ידיהם ואינם נהנים מן הצבור. יש רבנים מהנדסים, רופאים, מרצים לפיסיקה למתימטיקה ולמדעים אחרים, שאינם עושים את התורה קרדום לחפור בו(7). הם זוכים להערכה של אלה הנקראים חילונים, שאינם מכירים את גדולת התורה וחלקם נמשכים אליה על ידיהם. גם רוב יראי שמים מעריכים יותר את הרב המתפרנס מיגיע כפיו, אך יש, לבושתנו, עדיין, מי שנחשבים גדולי תורה, ובזים למתפרנס מיגיע כפיו, בניגוד לדעת חז"ל, ששיבחו מאד את המתפרנס מיגיע כפיו והזהירו שמי שאינו עושה כן, סופו ללסטם את הבריות.

חובה על כל מי שהאמת נר לרגליו להחלץ ממצב התלות בתורה לפרנסתו. נכון שהדבר קשה מאד, ביחוד לאלה שכבר מטופלים במשפחה וילדים, אך הבא ליטהר מסייעין בידו, יש כיום אפשרויות רבות ללמוד מקצוע גם למי שיש עליו עול משפחה. היו בעבר ויש גם כיום שעשו והצליחו.

יהי רצון שתלמידי חכמים כאלה ישמשו דוגמה לרבים ומספרם ילך ויגדל.

(1) קטע מספר מלחמת מצוה (חלק ד פרק ו) לרבי מאיר ברבי שמעון המעילי, על ספר הבהיר :

אומרים בשקול דעת סכלותם שכל מי שנקרא ראשון ואחרון יש לו ראשית ואחרית, וכתוב "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים" (ישעיה מד, ו) כך מצאנו באחד מספרי טעותם שקראו שמו בהיר. וכך שמעו מקצת מחכמינו מפייהם. ואמרו להתפלל ביום לאל אחד נברא, בלילה לאל אחר למעלה ממנו אבל הוא נברא כמוהו, ובימי הקדש לאחר, ובעשרת ימי תשובה הרבו מבוכה ושובה להתפלל לאחד (ובעשרת ימי תשובה הרבה ימי מבוכה ושובה להתפלל לאחד) נברא ולאחרים למטה ממנו, בשאר ימות השנה עשו בתפלה חלוקות כמזג דעתם אשר חסר / והיו דראון לכל בשר / תולעת סכלותם לא תמות ואש פתיונם לא תכבה / כי אוי לאלהות הרבה / ואמרו בחסרון דעתם כי כולם דבוקים זה עם זה והכל אחד. וסכלים האלה אינם משמיעים לאזניהם מה שמוציאים בפיהם, כי באמת האל אשר בו לבדו ראוי להאמין ולו ראוי להתפלל ולעבוד ולברך ולהודות כי הוא אחד. אם אמרו כי הוא יותר מאחד, כבר כפרו בתורה שאמרה "ה' אלוקינו ה' אחד" (דברים ו, ד) ואמר "אין עוד מלבדו" (שם ד, לה). אם יאמרו הוא אחד, למה יחלקו תפלתם לאחד ביום ולאחד בלילה, ולמה יחלקו בין ימות הקדש והחול ולמה מפרישים בין ימות התשובה ושאר ימות השנה, ואיך ראויים בו כל אלה החלוקות. גם באמת יש להם לדעת כי השם ית' הוא אחד ואחדותו מני קדם מאין ראשית ואחרית מאין שנוי, דכתוב "אני ה' לא שניתיי" וגוי' (מלאכי ג, ו). אם גם הם מודים שהספירות יש להן ראשית ואחרית, ולהם כוונת לבם בברכותיהם ותפלותיהם ולא יכירו כי לא דברו נכונה, אבל "טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם" (ישעיו מד, יח). סוף דבר, כל דבריהם כמוץ לפני רוח וכקש / דברי תוהו מאין בהם ממש / הריסת התורה וסתירה / דברי מינות וכפירה / ואיך יעלה על לב כל חכם לב אם כדבריהם כן הוא שאין ראוי לברך ולהתפלל לשם הראשון מאין ראשית ואחרית עלת כל העלות שקוראים הם לו בלשונם "אין סוף" / והעושה כן הוא ביניהם מקצץ בנטיעות / ואינו ראוי לחזות בנועם הישועות / הידועות ליודעי השם ויראיו וידועות / איכה לא נתבאר זה בתורה התמימה אשר נתנה השם לנו לחיי עולם, דכתוב "אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו" (דבררים ד, לה), איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה', ואיכה איפה הראה לנו לדעת כל אלה, ואיך לא בארו לנו רבנו הקדוש מסדר המשניות ורבינא ורב אשי שכתבו וחתמנו את התלמוד הערוך בידינו שהם עקר תורה שבעל פה...

דברים חריפים הרבה יותר יש בספרו של הר' יחיה בן שלמה אלקאפח, מלחמות ה', נגד הזהר. ועל כך בפרקים הבאים.

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים (והוא שלא יהיה שכר הניכר) אבל אם **היה עוסק במלאכתו** ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר, **והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר**, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר. (הלכות סנהדין כג, א-ה)

בשנויי נוסחאות פרנקל נאמר :

והוא שלא יהיה כ"ה בכתה"י ובספר המוגה ובדפוסים, חוץ מדפוסים ויניציה הישנים שבהם והוא **שיהיה**, וע"י דרישה חו"מ סי' ט ס"ק י שכתב שנוסחה זו עיקר. אבל קרית מלך רב סח"ב בית מושב ב"ו חולק שנוסחא שלנו עיקר.

הפיסקה 'והוא **שלא יהיה** שכר הניכר', והפיסקה ההפוכה לה, בדפוס ונציה, לא מתיישבות עם מושג שכר ההבטלה כפי שאנו לומדים בתלמוד ולפי פרוש רמב"ם למשנה ו בפרק ד בבכורות. וכך נאמר בתלמוד הבבלי בכתובות קה, א :

קרנא הוה שקיל איסתירא מזכאי ואיסתירא מחייב ודאין להו דינא. והיכי עביד הכי והכתיב (שמות כג) ושוחד לא תקח וכי תימא הני מילי היכא דלא שקיל מתרוייהו דלמא אתי לאצלווי דינא קרנא כיון דשקיל מתרוייהו לא אתי לאצלווי דינא וכי לא אתי לאצלווי דינא מי שרי והתניא ושוחד לא תקח מה תלמוד לומר אם ללמד שלא לזכות את החייב ושלא לחייב את הזכאי הרי כבר נאמר (דברים טז) לא תטה משפט אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושוחד לא תקח הני מילי היכא דשקיל בתורת שוחד קרנא בתורת אגרא הוה שקיל. ובתורת אגרא מי שרי והתנן הנוטל שכר לדון דיניו בטלין הני"מ אגר דינא קרנא אגר בטילא הוה שקיל. ואגר בטילא מי שרי והתניא **מכוער הדיין שנוטל שכר לדון אלא שדינו דין** ה"ד אילימא אגר דינא דינו דין והתניא הנוטל שכר לדון דיניו בטלין אלא אגר בטילא וקתני מכוער הדיין הני מילי בטילא דלא מוכחא קרנא בטילא דמוכחא הוה שקיל דהוה תהי באמברא דחמרא ויהבי ליה זוזא. כי הא דרב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי ואידון לכו דינא.

נתבונן בסדר הטעונים בקטע תלמוד זה, בראשית הדיון נקבע: **'דיין הנוטל שכר דיניו בטלים'**. לאחר קביעה זו נאמר: **מכוער הדיין הנוטל שכר שלא ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד**, אך **אין דיניו בטלים**. לבסוף נאמר **שמותר לדיין, לכתחילה**, לקבל **שכר הבטלה הניכר**. ומובאות הדוגמאות של קרנא ורב הונא ולפי תלמוד זה מפרש רמב"ם את המשנה בבכורות ד, ו. נאמר במשנה ו בפרק ד בבכורות :

הנוטל שכרו לדון, דיניו בטלים; להעיד, עדותו בטילה. להזות ולקדש, מימיו מי מערה, ואפרו אפר מקלה. אם היה כוהן--מטמאהו מתרומתו, מאכילו ומשקהו וסכו; ואם היה זקן--מרכיבו על החמור, ונותן לו שכרו כפועל.

ומפרש רמב"ם :

ואם קבל הדיין השכר משני בעלי הדין יחד בגלוי ויקבל כדי מה שבטלוהו מעבודתו לא יותר, והיה הדבר ברור וידוע כגון שהיה עושה מלאכת יד, עובד כל יומו בשתי מעין כסף, ובטל בגללם רביעית היום, ולקח מהם חצי מעה, רבע מזה ורבע מזה. דבר זה מותר ורשאי הוא בכך, וכבר עשו כן חשבי החכמים.

פירוש רמב"ם למשנה תואם את דרישת חז"ל בתלמוד. לפי זה נבחן את הפיסקה :

והוא שלא יהיה שכר הניכר

לכאורה, לפיה, דיין שנוטל שכר **'לא ניכר'** דיניו בטלים, אבל אם נטל 'שכר הניכר', אין דיניו בטלים. אלא שלא נמצא המושג 'שכר הניכר' במשנה, בפירוש רמב"ם, או בתלמוד, ובשום מקום **לא נזכר בדברי חז"ל שמותר לדיין לקבל שכר שאינו שכר הבטלה הניכר**. ובכן מה יכולה להיות משמעות הביטוי 'שכר הניכר' בפיסקה הבעייתית?

אם נניח שהיה צריך להיות 'שכר הבטלה הניכר', והמילה הבטלה נשמטה, אז לפי הפיסקה הנדונה, אם קבל הדיין שכר הבטלה, אבל לא ניכר שהוא שכר הבטלה בטל הדין. אולם לפי חז"ל, אם היה

השכר שכר הבטלה, לא בטל הדין גם אם לא ניכר שהיה שכרו שכר הבטלה, אלא שמכוער הדין שאינו דואג שיהיה ברור לכל ששכרו שכר הבטלה. לכן גם נוסח זה נופל.

אפשרות אחרת היא שהנוסח היה :

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים והוא שלא יהיה שכר הבטלה (במקום שכר הניכר)

יש משמעות לנוסח זה, אולם אין דרכו של רמב"ם להשתמש בראשית ההלכה במושג לא מוגדר, שהגדרתו חיונית להבנת ראשית ההלכה, ולהגדירו רק בסוף ההלכה על ידי דוגמה.

ואשר לגירסה ההפוכה 'והוא **שיהיה** שכר הניכר', שבדפוס וניציה שלדעת 'פרי חדש' היא הגירסה הנכונה. גם אותה אי אפשר לקבל, אם שכר הניכר פרושו שכר 'גלוי', נמצא שאם מקבל דיין שכר גלוי אין דינו דין, אולם אם מקבל הדיין שכר שאינו גלוי, (מתחת לשולחן?), דינו קיימים! הרי זה לא יתכן! אף אין להניח שהיה צריך להיות 'והוא שיהיה שכר הבטלה הניכר', שהרי זה השכר המותר לדיין לכתחילה.

נמצא ששתי הגירסאות מנוגדות לאמור בתלמוד, לפרוש רמב"ם למשנה בכורות ד,ו ואבות ה,ד, המבוסס על האמור בתלמוד, ומנוגדות להגיון. קשה להציע שנוי קל בהן שיכול להשאירן על תילן. לכן לא יתכן שרמב"ם כתב את הפיסקה הבעייתית בנוסח שלפנינו או את הנוסח ההפוך, שמציע ה'פרי חדש', שנמצא בדפוס וניציה. ולמרות שהנוסח שלפנינו נמצא בכתה"י ובדפוסים שהיו לפני צוות פרנקל, **קרוב לוודאי שהנוסח המקורי היה ללא הפיסקה הבעייתית, כך :**

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים, אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר, והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר. (הלכות סנהדין כג,א-ה)

נוסח זה ברור, תואם את התלמוד ואת פירוש רמב"ם למשנה ו בפרק ד בבכורות, ולפירוש משנה ז בפרק ד במסכת אבות, ואת הלכות ט-ג בפרק ג מהלכות תלמוד תורה.

אפשר לתהות האמנם אפשר ליחס טעות לכל כה"י והדפוסים? התשובה היא כן, יש במקומות רבים במשנה תורה טעות ברורה בכל המקורות שהיו לפני צוות פרנקל, והרי שתי דוגמאות, בהלכות פרה אדומה ט,יב נאמר :

מים מקודשין ששתת מהן בהמה או חיה, פסולין. וכן כל העופות, פסולין:

האם 'כל העופות פסולין'? לא! אין העופות פסולין, אלא פסולין את המים. הנוסח 'העופות פסולין' הוא טעות סופר שכתב 'פסולין' לגבי העופות, כמו לגבי המים ששתת מהם בהמה שהם אכן 'פסולין'. אבל עופות אינם פסולין, אלא פסולין. וכך נמצא בפרוש במשנה במסכת פרה ט,ג :

שתת מהן בהמה או חיה, פסולין. כל העופות, פסולין--חוץ מן היונה...

ברור שנוסח הלכה יב, הוא טעות סופר ואינו פרי עטו של רמב"ם, למרות זאת הוא נמצא בכל המקורות שהיו לפני צוות פרנקל! וגם בהוצאת קאפח.

דוגמה לתוספת על דברי רמב"ם בכל המקורות שהיו לפני צוות פרנקל יש בהלכות יבוס ו, לו [לא], שם נאמר :

מי שחצייה שפחה וחצייה בת חורין, שנתקדשה לראובן, ונשתחררה, וחזרה ונתקדשה לשמעון, ומתו שניהן--מתייבמת ללוי, ואינה אשת שני מתים: אם קידושי ראובן קידושין, אין קידושי שמעון כלום; ואם קידושי שמעון קידושין, אין קידושי ראובן כלום.

מי שחצייה שפחה וחצייה בת חורין שנתקדשה ונשתחררה גמרו קידושיה והיא אשת איש גמורה, כמפורש בהלכות איסורי ביאה ג, יב [ג]:

שפחה חרופה האמורה בתורה--היא שחצייה שפחה וחצייה בת חורין, ומקודשת לעבד עברי, שנאמר "לא יומתו, כי לא חופשה" (ויקרא יט, כ): הא אם נשתחררה כולה, חייבין עליה מיתת בית דין--שהרי תיעשה אשת איש גמורה, כמו שביארנו בהלכות אישות.

ואין הבדל אם עבד או בן חורין, קידש את מי שחצייה שפחה וחצייה בת חורין, משנשתחררה אחר שקידשה נעשת אשת איש גמורה. במקרה זה נעשת אשת ראובן ואם קידשה שמעון לא עשה כלום, שאין קידושין תופשים בה. לכן אין מקום לפיסקה:

אם קידושי ראובן קידושין, אין קידושי שמעון כלום; **ואם** קידושי שמעון קידושין, אין קידושי ראובן כלום.

כי קידושי ראובן **וודאי** קידושין וקידושי שמעון וודאי שאינם קידושין. אלא נראה שפיסקה זו **נוספה**, לפי קטע בתלמוד הבבלי בגיטין מג, א-ב, שאינו להלכה ובו נאמר:

אמר רב חסדא חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה לראובן ונשתחררה וחזרה ונתקדשה לשמעון ומתו שניהם מתייבמת ללוי ואין אני קורא בה אשת שני מתים מה נפשך אי קדושי דראובן קדושין קדושי דשמעון לאו קדושין ואי קדושי דשמעון קדושין קדושי דראובן לאו קדושין.

לאור האמור למעלה, ברור שהקטע המודגש בתלמוד והפיסקה התואמת אותו שנוספה להלכה מהערה בגליון, אינם להלכה, אך בכל המקורות שהיו לפני צוות פרנקל, נמצאת פיסקה משבשת זו.

יש עוד דוגמאות לתוספות במשנה תורה לפי קטעי תלמוד שאינם להלכה. ומענין לציין שבמקומות רבים, התוספת, כמו בהלכות יבום לו [לא], כאן, היא בסוף הפרק.

כידוע חלו שנויים רבים, מקריים ומכוונים בנוסח התלמוד (5) ובנוסח משנה תורה.

(3) לכאורה יכלו ללמוד שדיין המקבל שכר מהרשויות ולא מהמתדיינים, יכול לקבל שכר שאינו שכר הבטלה, מהתלמוד הירושלמי שקלים טז, א, פרק ד הלכה ב:

<מותר שירי לשכה כו' > ר' יהודא בשם ר' שמואל תלמידי חכמים המלמדין את הכהנים הלכות שחיטה הלכות קבלה הלכות זריקה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה רבי יצחק בר רדיפה בשם רבי אימי מבקרי מומי קדשים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה רבי אחא ר' תנחום בר חייה בשם ר' שמלאי מגיהי ספר העזרה <ס"א ספר עזרא > נוטלין שכרן מתרומת הלשכה גידל בר בנימין בשם ר' אסי שני דייני גזילות נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.

וגם מהתלמוד הבבלי כתובות דף קה, א:

אמר רב יהודה אמר רב אסי גוזרי גזירות שבירושלים היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה לא רצו, מוסיפין להם. לא רצו, אטו ברשיעי עסקינן? אלא לא ספקו, אף על פי שלא רצו, מוסיפין עליהן.

וכך פסק רמב"ם בהלכות שקלים ד, ז, שם נדונו השימושים השונים של תרומת הלשכה, ביניהם:

מגיהי ספרים שבירושלים, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה; דיינין שדנין את הגזלנין בירושלים, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. וכמה היו נוטלים, תשעים תשעים מנה בכל שנה; ואם לא הספיקו להם, אף על פי שלא רצו, מוסיפין להם כדי צורכם, הם ונשיהם ובניהם ובני ביתם.

אולם באותו מקום בו קבע התלמוד שדייני גזילות היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, הוא דן גם בשכר שנטל קרנא מהמתדיינים לפניו, והקשה על קבלת שכר זה ובאר שהיה רק שכר הבטלה הניכר המותר לכתחילה. ומכיוון שהתלמוד לא הקשה על שכר דייני הגזלנין, שגם שכרם שנדון במקום בו נדון שכרו של קרנא, ברור שהיה שכר הבטלה הניכר, שאם לא כן היה מקשה התלמוד על שכרם, כפי שהקשה על שכרו של קרנא. ויותר מזה, מפורש בתלמוד, כנ"ל, שלעתים לא הספיק התשלום הקבוע לדיינים:

אם לא הספיקו להם, אף על פי שלא רצו, מוסיפין להם כדי צורכם, הם ונשיהם ובניהם ובני ביתם.

מכאן ברור שהיה זה תשלום נמוך שבקושי הספיק לפרנסתם וגם בכל ראייה שהיה רק שכר הבטלה הניכר.

ועוד ובעיקר, הרי הסיבה שנתן רמב"ם לאיסור הנאה מהתורה בפרוש המשנה המפורט היא :

והיו רואים בכך (בלקחת שכר שאינו שכר הבטלה הניכר) חילול ה' בעיני ההמון, שיחשבו שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

ברור מזה ששכר כל דיין ללא הבדל באיזה שטח הוא עוסק, חייב להיות רק שכר הבטלה הניכר, ואם לאו, 'מכוער הדיין'! דייני גזילות קבלו את שכר ההבטלה מתרומת הלשכה, כי כנראה היו נגזלים שלא יכלו לשלם אפילו שכר הבטלה לדיין כדי שידון להם. מן המסופר בתלמוד ברור שהיה שכר דייני גזילות שכר נמוך שלעתיים אף לא הספיק למחיתם, והיה צריך להוסיף להם, אפילו נגד רצונם! לכן לא היה חשש שיאמרו הבריות שהדיינות 'מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם', כי ברור היה לכל, שדייני הגזילות היו יכולים להתפרנס ממלאכות אחרות הרבה יותר בריווח מאשר במשכורתם הדלה כדייני גזילות, ולכן לא תחשב דיינות הגזילות מלאכה ככל המלאכות, אלא ייעוד וכבוד התורה ויובן ששכרם שכר הבטלה בלבד.

היו ויש שרוצים להסיק מהדוגמה של דייני גזילות שמותר לכל אדם שהציבור זקוק לו, להפסיק לגמרי את עיסוקו במקצועו ולעסוק רק בצרכי הציבור. אין זה נכון, כי אז לא ניכר ששכרו שכר הבטלה, אלא רק אם יעסוק, אפילו חלקית, במקצועו כרופא, מהנדס מורה למדעים וכדומה, יוכר ששכרו שכר הבטלה.

(א3) יש להדגיש שעדיין הלך הרוחות נוטה אחר המקלים שלמרות כל האמור בתלמוד, למרות דברי רמב"ם הקשים והנחרצים בפירוש משנה באבות ד,ז, ולמרות האמור בהלכות תלמוד תורה ובהלכות סנהדרין, שרק שכר הבטלה הניכר ולא יותר, מותר לדיין או למורה תורה שבע"פ לקבל, הובנו דברי רמב"ם במכתבו ליוסף תלמידו, בניגוד גמור לעקרון זה, כפי שמוכח מדברי דר' דוד צבי בנעט, על הפיסקה הבאה במכתב רמב"ם לתלמידו רבי יוסף ברבי יהודה :

ועוד שאם תצטרך ללמד - יבטל מסחרך, ולקחת מהם - לא איעצך,

כתב ד צ בנעט :

יש לתמוה שהרמב"ם לא הזכיר כאן את איסור ההנאה מדברי תורה שעמד עליו בתוקף בפירושו על אבות ד,ז... (איגרות הרמב"ם, דוד צבי בנעט הוצאת ספרים ע"ש י"ל מגנס, עמ' 68).

אך אין מקום לתמוה, דר' בנעט לא שם לב שלא דן רמב"ם במכתבו בשכר שאסור משום הנאה מהתורה, אלא בשכר הבטלה הניכר שמותר מהתורה, אך למרות זאת יעץ לתלמידו לא לקחתו, כי אנשי בגדד שהיו אמורים לשלם שכרו היו אנשי קטטה כמפורט במכתבו.

בעקבות דר' דוד צבי בנעט כתב רב שילת בהערה לפירוש רמב"ם הנזכר למשנה ז בפרק ד במסכת אבות (בהוצאת רב בעמ' עב'), הציטוט ללא השמטה כל שהיא :

התלמיד שואל את רבו האם הוא מרשה לו לפתוח 'מדרש' (=בית מדרש) וללמד.

וזה לשון הרמב"ם בתשובתו (איגרות עמ' ש"א): "הנה הרשיתיך שתפתח מדרש ותלמד ותורה הלכה... ולקחת מהם - לא איעצך, אלא זו אחד מחייטות או נגרות או אריגה על דרך ההשתכרות אהוב אצלי מרשות ראש הגלות... ואם תקח מהם - תתבזה. ועצתי היא שתעשה יגיעך המסחר ולימוד הרפואה עם העסק בתלמוד תורה באמת". מפורש בדברים האחרונים שהרמב"ם רק מיעץ לתלמידו לא לקחת שכר על הלימוד, אך אינו רואה בכך איסור וחילול השם, והיינו משום שהדבר בא ביוזמת התלמידים, אשר פונים לרב ומבקשים ממנו להפסיק מעבודתו ולהתפנות אליהם, והם ישלמו משכורתו. והרמב"ם אומר שעלולה לצאת גם מזה התבזות...

גם לפי פירוש רב שילת יעץ רמב"ם לתלמידו לא לקבל שכר שאינו שכר הבטלה, אך לא אסר זאת ולא ראה בכך איסור וחילול השם, 'משום שהדבר בא ביוזמת התלמידים'.

כמו דר' בנעט הבין רב שילת שמדובר בשכר רגיל, שאינו שכר הבטלה, כי אם מדובר בשכר הבטלה, אין מקום לתהות שרמב"ם לא הזכיר כאן את איסור ההנאה מדברי תורה שעמד עליו בתוקף בפירושו על אבות, כדעת בנעט, ושאיין רמב"ם רואה בקבלתו איסור ולא חילול השם, כדברי רב שילת. שהרי בקבלת שכר הבטלה אין חילול השם, ש'כבר עשו כן חשובי החכמים' (פירוש המשנה בכורות ד,ו), והנוהג כמו חשובי החכמים, הרי זה מקדש את ה'!

נתבונן בדברי רמב"ם וניווכח שאכן מדובר בשכר הבטלה ולא בהנאה מהתורה שאסרו חכמים שהרי כתב רמב"ם בפירושו:

ועוד שאם תצטרך ללמד - יבטל מסחרך - ולקחת מהם (שכר על ביטול מסחרך), לא איעצך'. (ההדגשות ותוכן הסוגרים, שלי, א. לוי)

רמב"ם יעץ לתלמידו לא לקבל אפילו שכר בטול מסחרו, שלפי הגדרת חז"ל ורמב"ם, הוא שכר הבטלה הניכר שמוותר לקבלו, 'וכבר עשו כן חשובי החכמים' (פירושו רמב"ם למשנה ו בפרק ד באבות) אף אין להעלות על הדעת שרמב"ם ימצא לנחוץ לייעץ לתלמידו לא לקחת שכר אסור, ולא שתלמידו יקבל שכר, שהמקבלו 'הרי זה חילל את השם, וביזה את התורה, וכיבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא' (הלכות תלמוד תורה ג, ט [י]). ומדוע יעץ רמב"ם לתלמידו להמנע מקחת אפילו שכר הבטלה הניכר המותר לכל הדעות? כי אנשי בגדד, שמהם היה אמור לקבל שכר ביטול מסחרו, היו אנשי ריב וקטטה, כפי שהדגיש רמב"ם לתלמידו:

אבל חוששני לך שיארעו לך קטטות עמהם תמיד, ולא תושג תכלית זולת הקטטות.

וכתב רמב"ם לתלמידו שהעיסוק אנשי בגדד, או לקחת שכר מהם יגרמו לו רק צער, לכן הוסיף והזהירו:

אם תתעסק - תשפל ואם תיקח מהם, (אפילו רק שכר הבטלה הניכר והמותר) - תתבזה.

לפי הפירוש שאם יוזם מתן השכר הוא הפונה לרב או לדיין מבקש שרותו, מותר השכר גם אם אינו שכר הבטלה, סבור רב שילת (בעמ' עג) שמוותר לקבל גם, שכר שאינו שכר הבטלה, לשם 'הכשרה לתפקיד ציבורי'. אך נשאר לו ספק (שם):

'האם לדעת הרמב"ם מותר מעיקר הדין לקבל משכורת מאחר, לשם לימוד גרידא, כשהדבר מיוזמה גמורה של הנותן, הרוצה להרבות לימוד תורה באמצעות ממונו'.

אך, כאמור, לא נזכר בחז"ל או ברמב"ם, תנאי כל שהוא המתיר לקבל שכר שאינו שכר הבטלה הניכר ולא יותר, ואף לא יתכן שיהיה תנאי כזה, שהרי כל מטרת איסור קבלת שכר שאינו שכר הבטלה בלבד, כדי שלא 'יאמרו הבריות שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה' וכל תנאי שיאפשר לקבל יותר משכר הבטלה, יגרום שהבריות יאמרו שהתורה מלאכה ותזדלזל בעיניהם. לכן אין להתיר למורים לתורה שבע"פ, לרבנים ודיינים לקבל שכר שאינו שכר הבטלה הניכר בלבד! יהיה אשר יהיה הפונה אליהם ביוזמתו, משרד החינוך, משרד הדתות, או כל גורם אחר שישלם את שכרם. (6)

ונראה נכון להוסיף שגם לו נמצא 'מקור' בו נאמר במפורש שאין רמב"ם רואה איסור וחילול השם וכו' לשכר שאינו שכר הבטלה הנכר בלבד, כיוון שהשכר ניתן ביוזמת הפונים לרב שבקשו לשלם שכרו, היינו צריכים להבין שהמקור מזויף, שהרי הדבר נוגד את דעת חז"ל, את פירושו רמב"ם למשנה אבות, המבוסס על דברי חז"ל הברורים, ואת פסיקתו הנחרצת בהלכות תלמוד תורה ג, ט [י]. ובכל מקום בו נדון איסור קבלת שכר רגיל והיתר קבלת שכר הבטלה, כמו האיסור ללמד תורה שבע"פ בשכר, לדון בשכר, או לקדש מי פרה בשכר. ואף באחד מאיסורים אלה לא נעשתה הבחנה בין שכר שנדרש ביוזמת מקבלו, לבין שכר שניתן ביוזמת נותנו. ולמעשה מרוקן, פירוש זה, את תוכן האיסור לדון בשכר רגיל, או ללמד תורה שבע"פ בשכר רגיל, שהרי תמיד אפשר לייחס את מתן השכר ליוזמת התלמידים או המתדיינים, ואז, לפי דעה זו, אין השכר צריך להיות שכר הבטלה. מסקנה זו, כשלעצמה, מוכיחה שהפירוש לא קביל שהרי הסיבה הקובעת שלא לקחת שכר על לימוד תורה שבע"פ היא שיאמרו הבריות שהתורה-

מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם, ויהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

וכי אם קיבל הרב שכר ביוזמת הפונים אליו, לא תחשב התורה מלאכה ככל המלאכות ותזדלזל? וכי לא יהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'?

השכר מותר רק אם הוא שכר הבטלה הניכר כי אז מקבלו-

לא הרוויח כלום, ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד.

רק אם שכר הרב או הדיין מכסה את מה שהפסיד ולא יותר וניכר שהוא שכר הבטלה לא יאמרו הבריות שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהם ותזדלזל בעיניהם, ולא יהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

לסכום: אסור לדיין או לרב המלמד תורה שבע"פ, לקחת שכר שאינו שכר הבטלה הניכר בלבד, בין אם יזמו את מתן השכר הנותנים אותו ובין אם יזמו המקבלו!

וכל דיין, או מורה תורה שבע"פ המתיר לעצמו, בטיעון זה או אחר, לקבל שכר, שאינו רק שכר הבטלה בלבד, עובר על דעת חז"ל ורמב"ם וגורם ל'חילול השם, בזוי התורה וכבוי מאור הדת... וגורם רעה לעצמו', כפי שפסק רמב"ם בהלכות תלמוד תורה ג, ט [י], כנ"ל, וכפי שאנו רואים בעינינו במציאות חיי היום יום, הן החינוכית והן הפוליטית.

(4) אין רמב"ם מפרש במשנה תורה כיצד מעריכים שכר הבטלה שכר פועל בטל של אותה מלאכה, אבל בפירוש המשנה, המיוחס לו, למשנה ו בפרק ד במסכת בכורות מסביר רמב"ם את המושג:

ואמרו כפועל בטל של אותה מלאכה, ואני אבאר לשון זה וענינו, כי שמעתי בו הרבה דברים בלתי מספיקים ואף אינם מביאים אל המטרה כלל, והוא, כגון שהיה האדם בעל יכולת באומנותו ומומחחה בה מכניס ביומו סכום מרובה, הרי לא נאמר יתן לו שעור מה שבטל אדם זה, אלא רואים מלאכה זו על הרוב, ונאמר כמה עשוי אדם להכניס במלאכה זו ביום אחד, וזהו ענין אמרם באותה מלאכה. אבל ענין בטל של אותה מלאכה, הרי הוא תלוי ביגיעה שיש באותה המלאכה או המנוחה, לפי שיש מלאכות שיש בהן יגיעה רבה כעבודת הברזל וכריית המחצבות, ואם תנתן הברירה לאדם בין שיעשה אותה העבודה המיגיעת או ינוח כל היום, בודאי שיעדיף את המנוחה ואף על פי שיקבל סכום קטן (על היגיעה ויקבל הסכום הידוע)* הרבה יותר**. אבל המלאכות הקלות אשר עושיהן כבטל, כגון השולחני שהוא פורט ומקבל שכר וכיוצא בו, לא יאה בין הבטל והמתעסק בה הבדל גדול, שאם היה מגיע לנפח דרך משל, שתי מעין והיה החכם הזה נפח ובטלו ממלאכתו יום בהוראותיו ודיניו, הרי זה משלם לו חצי מעה, כי אע"פ שבטלו הרי נח מעמל רב, ואם היה שולחני הרי משלם לו מעה ומחצה דרך משל, לפי שהוא בטלו מדבר שלא היה לו בו טורח. והבן ענין זה כי נפלא הוא ונכון.

* הסגרת מלים אלה כי אין להן מובן, ** הוספתי מלים אל לפי הענין, א. לוי.

(5) ידוע שחלו שנויים בתלמוד, בפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם, ובמשנה תורה, חלקם בטעות וחלקם נעשו במתכוון בכוונה להתאימם לדעת המשנים. בהקדמה לספרו 'מנהג אשכנז הקדמון', כתב פר' תא-שמע:

בטוי חד משמעי למעמדו הפסיקתי המורכב של התלמוד ולהכפפתו אל מסורות המנהג החי, הוא יחס ה'פתוח' של קדמוני אשכנז אל גירסאות התלמוד והתאמתם המתמדת אל מה שידוע להם, בידים ובזרע. מורשת 'פתוחה' זו היא שאפשרה במאות הי"א-י"ב, את פעולתם הדרמטית של בעלי התוספות שניצלו חופש מסורתי זה כלפי נוסחי התלמוד כדי לשוות לסוגיות פנים חדשות לגמרי... (הקדמה עמ' 14-13).

במסגרת תפיסת-עולם מיוחדת וקמאית זו הכופפת את הספרים לחיים (ולא להיפך!), נתאפשרה גם התופעה האשכנזית הקבועה של הגהת ספרי המשנה והתלמוד, באופן מסיבי וביד חזקה על פי הסברה ושיקול הדעת בלבד, ולא רק מתוך ספרים עתיקים, תופעה זו הוכרה כבר על ידי החכמים הראשונים שחיפשו, בכל מקום, אחר נוסחאות 'ספרדיות' שהוחזקו בטהרתן... עדים לכך קובצי התוספות הגדולים והמרובים שנתחברו במהלך המאות הי"ב-י"ג, ואשר אחד ממנגנוניהם העיקריים, לצד הסברה והחילוק, הוא הצעת חילופי נוסחאות בחופשיות רבה עד כדי כתיבה מחדש של התלמוד. כל זאת לעומת ההידור והשמירה על מסורת כתבי-היד בתחום התרבות הספרדי אשר חכמיהם הגיהו בספרות חז"ל לעתים רחוקות ועל סמך כתבי יד קדומים שהוחזקו מוסמכים ובדוקים בידם. (בהקדמה הנ"ל, עמ' 4-83).

דוגמאות לשנויי נוסח יש לרוב, הן תובאנה במאמר מפורט על שנויי הנוסחאות בכתבי רמב"ם.

(6) על בעית שכר ועונש כתב רמב"ם בהלכות תשובה ו, א, שם הסביר שבנים קטנים מתים בעוון הוריהם:

בזמן שאדם אחד חוטא, או אנשי מדינה חוטאין, ועושה החוטא חטא שעשה מדעתו וברצונו, כמו שהודענו--ראוי להיפרע ממנו; והקדוש ברוך הוא יודע היאך ייפרע. יש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו על חטאו בעולם הזה, בגופו או בממונו או בבניו הקטנים: **שבניו של אדם הקטנים שאין בהן דעת ולא הגיעו לכלל מצוות, כקניינו הן--ככתוב "איש בחטאו, יומת"** (מלכים ב יד,ו; וראה דברים כד,טז), **עד שייעשה "איש"**.

לא נאמר שבניו הקטנים נענשים, כי אינם בני עונשין, אלא שהקב"ה נפרע מן החוטא בבניו הקטנים, והעונש הוא להורה החוטא.

כאשר אנו מתקשים להבין את אשר נראה לנו כחוסר צדק בעולם, נזכר את דברי קוהלת ה,ז:

אם עושק רש וגזל משפט וצדק, תראה במדינה--אל תתמה על החפץ: **כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם.**

על חוסר יכולתנו להבין איך פועלת מידת הצדק של הקב"ה, כתב רמב"ם בפרוה"מ לברכות ט,ז:

...כי נצא מזה לשאלת השכר והעונש, ואל תבקש ממני בענין שאנחנו עכשו בו, זולתי ביאור הדברים בלבד, כלומר פשט הדברים, לפי שיש סתירות הרבה במקראות וכן במאמרי חכמים. אבל **העיקר הוא שהקב"ה גומל לצדיקים ומעניש את הרשעים, וכל זה בצדק, שכן העיד על עצמו שהכל בצדק: 'כי כל דרכיו משפט' (*).** **ונקודת הצדק בזה אין כוח באדם להשיגה**, כמו שאין בכח השכל האנושי להשיג הקיף ידיעתו יתעלה, וכבר הודיענו יתעלה שאין בכח תבונתנו להשיג חכמתו וצדקו בכל שעשה ויעשה, והוא אמרו: 'כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממשחבותיכם' (ישעיהו נה,ט). **לכן סמוך על העיקר הזה ואל תטריד עצמך לחקור בענין זה**, לפי שכל מי שחקר בענין זה מאנשי אמונתנו וזולתם לא השיג גדולות, אלא נשאר כמו שאומרים עליהם השלום 'צלל במים אדירים והעלה חרס בידו'. **ואם תראה בענין זה איזה דמיון והרצאת דבר מה שנדמה כראיה ואינו כן, אם תיטיב להתבונן...וכו'.**

(* הצור תמים פועלו, כי כל דרכיו משפט: אל אמונה ואין עוול, צדיק וישר הוא. דברים לב,ד:

(6) גם המלמד בשכר הבטלה בלבד, נחשב כמלמד **בחינם**. את פרוש התנאי **בחינם**? נלמד

מקדוש מי פרה או הזייתם שיש לעשותם **בחינם**, וכך נפסק בהלכות פרה אדומה ז, ג-ה:

ז,ג השכר--פוסל בקידוש ובהזיה, ואינו פוסל במילוי. כיצד, **הנוטל שכרו לקדש מי חטאת, או להזות מהן--הרי אותן המים כמי המערה, והאפר כאפר מקלה: שאינו כלום**. אבל נוטל הוא שכר למלאות המים, או להוליכן. ומקדשין אותן בחינם; ומזה מהן המזה, בחינם.

מהלכה זו ברור שיש לקדש ולהזות את המים בחינם ולא בשכר, ואם קבל שכר פסל את המים ואת ההזיה, כשם שדיין שקבל שכר אין דיניו דינים. אם כך כיצד מותר לקדש מי חטאת? ומה נחשב בחינם? את זאת מסביר רמב"ם בהלכות הבאות, הלכה ד:

ז,ד היה המקדש או המזה זקן שאינו יכול להלך על רגליו, ובא הטמא וביקש ממנו להלוך עימו למקום רחוק לקדש או להזות--הרי זה מרכיבו על החמור, **ונוטל שכרו כפועל בטיל שבטיל מאותה מלאכה שביטלו ממנה**.

נמצא שלמקדש או מזה מי חטאת מותר **לקבל שכרו כפועל בטיל שבטל מאותה מלאכה ונחשב לו שקידש והזה בחינם**, וכך מודגש ומבואר בהלכה הבאה, ה:

ז,ה וכן אם היה כוהן, והיה מיטמא בטומאה המונעתו מלאכול תרומתו בעת שילך עימו להזות או לקדש--הרי זה מאכילו ומשקהו וסכו; **ואם ביטלו ממלאכה--נותן לו שכרו, כפועל בטיל של אותה מלאכה: שכל אלו הדברים, אינן שכר שנשתכר בקידוש או בהזיה--שהרי לא הרוויח כלום, ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד**.

כאן מוסברת מהות עשייה 'בחינם', שהמקבל **שכר כפועל בטיל של אותה מלאכה, נחשב עושה בחינם**, כמוסבר:

שכל אלו הדברים, אינן שכר שנשתכר בקידוש או בהזיה--שהרי לא הרוויח כלום, ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד.

נמצא שהגדרת 'עשייה בחינם' כוללת קבלת שכר הבטלה, ואין מקום לטעון שיש הבדל בהגדרת עשייה בחינם בין מקדש מי חטאת, לדיין או מורה תורה שבע"פ, שהרי יכולים 'לא הרוויח כלום ולא נטל אלא כנגד מה שהפסיד'. ולכן אין חשש שיאמרו ש'התורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן ותזדלזל בעיניהם' ואין חשש ש'יהיה העושה כן 'דבר ה' בזה'.

(7) והרי שמות כמה **רבנים**, גדולים בתורה ובעלי מקצוע: שלמה אבינר ראש ישיבה ומהנדס, מרדכי הלפרין, לשעבר ראש ישיבה, כיום רופא מעולה הממשיך להרביץ תורה, דניאל הרשקוביץ, פרופ', דקן המחלקה למתימטיקה בטכניון וגם ממלא מקום רב בנימין זאב בנדיקט, אליהו זיני רב הטכניון ודר' למתימטיקה, משה דוד טנדלר, פרופ' לביולוגיה, ראש ישיבת ר' יצחק אלחנן, ורבים אחרים.